

معرفی دست‌نویس یشت و یسپرد از مجموعه اهدایی موبد رشید رستمی

زهره برادران*

چکیده

مناسک‌ها و آیین‌ها همواره نقش مهمی در حوزه عملی دین داشته‌اند که در مورد دین زرتشتی نیز صادق است. متون/اوستا را بر مبنای کاربرد آیینی که دارند می‌توان به دو دسته تقسیم کرد متونی که در مراسم آیینی توسط موبدان و در داخل آدریان قرائت می‌شود مانند یسنا و یسپرد و وندیداد و دسته دوم متون/اوستا مانند یشتها و خرده اوستا است که شامل دعاها و سرودهایی است که می‌تواند در بیرون از آدریان و توسط دیگر افراد جامعه نیز خوانده شود. متونی که کارکرد آیینی داشته اگر چه شکل کهن آن بر اساس دست‌نویس‌ها تغییر یافته و به شکل ساده تر در آمده اما باقی‌مانده و از بین نرفته است. مراسم یزشن خوانی یا یسناخوانی یکی از کهن‌ترین مراسم آیینی عبادی زرتشتی را تشکیل می‌دهد. منبع اصلی ما برای مراسم یسناخوانی دست‌نویس‌های/اوستا است که در طول تاریخ

*دکتری ایرانشناسی از دانشگاه جورج آگوست، گوتینگن، آلمان Baradaran_zohreh@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۵/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۹/۲۶

بوسیله موبدان نوشته و یا گردآوری شده است که این دست‌نویس‌ها در حکم ابزار کار برای موبدان در هنگام برگزاری مراسم یسناخوانی بوده است. دست‌نویس‌ها یکی از بهترین منابعی هستند که از طریق آنها می‌توان شکل کهن یسناخوانی و روند تاریخی و تحولات آن و همچنین تغییر سنت نوشتن (تغییر خط از پهلوی به فارسی) را دنبال کرد. هدف از این مقاله شناخت و معرفی دست‌نویس کرمان و توضیح و تحلیل ساختار و مضمون این دست‌نویس است که برای خواندن در مراسم یزشن به کار می‌رفته است و متعلق به مجموعه خانوادگی موبد رشید رستمی است و در موزه زرتشتیان در آدریان کرمان نگهداری می‌شود. روش تحقیق که در این پژوهش به کار گرفته شد روش سندپژوهی یا نسخه‌شناسی است که برای شناخت دست‌نویس‌ها به عنوان یک سند تاریخی به کار گرفته می‌شود و مبتنی بر شناخت جنبه‌های مختلف دست‌نویس است که شامل شناخت ویژگی‌های فیزیکی و ظاهری (نوع کاغذ، قطع نسخه، نوع جلد، نوع مرکب، شماره صفحه، شماره ثبت و شماره بازبایی) ویژگی‌های زبانی و نگارشی (نوع خط، زبان متن، محتوی و موضوع نسخه حواشی و یادداشت‌ها و انجامه که در واقع همان شناسنامه نسخه است) و همچنین ویژگی‌های هنری دست‌نویس مانند آرایه‌های نسخه و تزیین و تذهیب است.

کلیدواژه ها: / *اوستا، یشت ویسپرد، مراسم یسناخوانی، دست‌نویس موزه زرتشتیان کرمان*

مقدمه

دست‌نویس یشت ویسپرد کرمان یکی از چهارده دست‌نویس از مجموعه اهدایی موبد رشید رستمی است که در موزه زرتشتیان در آدریان کرمان نگهداری می‌شود. براساس سرآغاز یا سرنگار دست‌نویس یشت ویسپرد نامیده شده و از رسته یزشنی یعنی برای اجرا در مراسم یزشن (یسناخوانی) به کار می‌رفته است. از نظر طبقه‌بندی متعلق به دست‌نویس‌های گروه ایرانی است که در ایران به کتابت درآمده است. این دست‌نویس تاکنون معرفی

و چاپ نشده است. بر اساس یادگارنامه دست‌نویس کاتب آن دستور اسفندیار دستور نوشیروان دستور اسفندیار دستور اردشیر آدرسیستانی و تاریخ کتابت آن ۱۱۸۲ یزدگردی برابر با ۱۲۲۸ هجری و ۱۸۱۳ میلادی است. این نسخه خطی براساس یادگارنامه در آخرین برگ دست‌نویس به دستور فرزند دستور فریدون فروخته شده است و بعدها این دست‌نویس همراه با سیزده دست‌نویس دیگر که متعلق به مجموعه خانوادگی موبد رشید رستمی بوده به موزه زرتشتیان کرمان اهدا شده است. یازده نسخه از این مجموعه بوسیله موبد رشید رستمی و سه نسخه دیگر بوسیله پسر ایشان منوچهر رستمی به موزه زرتشتیان کرمان واقع در آدریان کرمان اهدا شده است. چهار دست‌نویس از این مجموعه شامل دست‌نویس یشت و ویسپرد است که کاتب دو دست‌نویس دیگر نیز دستور اسفندیار دستور اردشیر آدرسیستانی است و یکی از آنها به تاریخ ۱۱۸۵ یزدگردی تاریخ‌گذاری شده است. اهمیت این گونه دست‌نویس‌های آیینی این است که یکی از منابع اصلی برای آشنایی با شکل کهن مراسم یسنا است. دست‌نویس کرمان یک دست‌نویس آیینی است که برای خواندن در مراسم یزشن مورد استفاده قرار می‌گرفته است. مراسم یزشن مراسمی است که بخش‌هایی از کتاب *اوستا* همراه با اجرای آیین خاص خوانده می‌شود. دوگونه آیین یزشن برگزار می‌شود یکی تمام کتاب یسنا و کتاب ویسپرد همراه با وندیداد خوانده می‌شود و دیگری چون وندیداد را در آن نمی‌خوانند کوتاه‌تر و برگزاری آن آسان‌تر است (مزدآپور ۱۳۸۹: ۹). یسنای کرمان از نمونه دوم است و بدون وندیداد خوانده می‌شود. مراسم یسنا امروزه به شکل بسیار ساده شده‌ای در ابتدای هر گاهانبار (جشن‌های شکرگزاری شش‌هنگام در سال) انجام می‌شود و بخش‌هایی از آیین‌های کهن آن به شکل نمادین در مراسم باقی‌مانده است (مصاحبه شخصی نگارنده با موبد مهربان فیروزگری). شیوه کهن برگزاری یزشن خوانی را می‌توان در نسخه یشت ونیرنگ دستور نامدار و دستور خسرو مهربان بررسی کرد که در سال ۱۲۶۲ یزدگردی برابر با سال ۱۸۹۳ میلادی در بمبئی به چاپ رسیده است و دست‌نویس ف ۱۱ (F11) که خلاصه متن اوستایی وندیداد و یسنا و ویسپرد همراه با دستورهای دینی به پهلوی است

اشاره به آیین یزشن‌خوانی دارد به روشی که موبدان ایرانی برگزار می‌کرده‌اند و پایان نوشتی (ص ۱۴۸) به گجراتی دارد که نشان می‌دهد کاتب نسخه دستور ایرج‌جی سهراب جی دستور کاووس‌جی مهرجی رانا آن را روز خرداد از ماه تیر ۱۲۴۵ یزدگردی به پایان رسانده است و آن را از روی دست‌نویسی نوشته که متعلق به رستم گشتاسب اردشیر گشتاسب بوده و این دست‌نویس در روز آبان‌ماه اردیبهشت سال ۱۱۰۴ یزدگردی به خط رستم شهریار ماه ونداد بهرام مهروان نوشته شده است (گنجینه دست‌نویس‌های پهلوی ش ۳۲ ص ۱۳۵۵). بر اساس نسخه یشت ویسپرد دستور نامدار مراسم یسنا که در گذشته برگزار می‌شده همراه با مراسم خاصی به نام آداب یزشن کردن بوده است و این آداب باید قبل از برگزاری مراسم یزشن انجام می‌شده است که شامل آداب آوردن آب، آماده کردن برس، بریدن شاخه برس، آماده کردن شیر و جیوام و گرفتن زوهر است سپس موبدان به یزشن‌گاه (محل برگزاری مراسم یزشن) می‌رفتند و مراسم یزشن را با خواندن دیباچه (خواندن واج به پازند) شروع می‌کردند و سپس آفرینگان‌خوانی و اختصاص دادن مراسم به ایزد خاص (خشنومن) و مقدمه و خواندن یسنا با ویسپرد همراه با دستورهای یزشن که با ترتیب خاصی بوده است (دستور نامدار ۱۸۹۳: ۶-۲۱). در تمام مراسم زمانی که موبد برای انجام مراسم یسنا می‌آید نیرنگ‌پادیاب و نیرنگ‌کستی و دعای سروش‌باج و دیگر آداب یزشن کردن را انجام داده است. توضیح این آداب به طور مفصل در صفحات ۶-۳۱ نسخه یشت و نیرنگ دستور نامدار آمده است و همچنین بسیاری از این موارد در نسخه ف ۱۱ (F11) زیرعنوان برگزاری مراسم یسنا به روش ایرانی به صورت خلاصه آمده است.

تاریخچه و پیشینه پژوهش

دست‌نویس‌ها یکی از مهمترین منابع برای شناخت مراسم‌ها و آیین‌های کهن هستند زیرا در دورانی نوشته شده‌اند که ما اطلاعات بسیار کمی از آن دوران داریم و دیگر اینکه یکی از مهمترین متون دینی هستند که این اطلاعات را باقی نگاه داشته‌اند. در اینجا تلاش می‌

شود یک بررسی کوتاهی بر روی تحقیقات بر روی دست‌نویس‌ها ارائه شود. تحقیقات بر روی دست‌نویس‌ها به طور کلی بوسیله محققان اروپایی برای شناخت بیشتری از *اوستا* و ویرایش *اوستا* شروع شد که کسانی مانند گلدنر (۹۶-۱۸۸۶) و سترگارد (۵۴-۱۸۵۲) نقش اساس داشتند و بعدها بوسیله دیگران برونوف (۱۸۳۳) بیلی (۱۹۶۴) هنینگ (۱۹۴۶) اشپیگل (۱۸۵۳) کلنز (۱۹۸۶) هوفمان (۱۹۸۴) بروک هاوس (۱۸۵۰) و نارتن (۸۶-۱۹۶۹) از جنبه‌های مختلف بررسی شد و ادامه پیدا کرد. مطالعات اصلی بیشتر بر روی نسخه‌های هندی بود که در دسترس *اوستا* شناسان قرار داشت. گلدنر خلاصه‌ای از دست‌نویس‌هایی را که برای ویرایش خود (*اوستا* کتاب مقدس پارسیان)^۱ به کار برده بود را در مقدمه کتاب ارائه داد. متون یسنا را به دو گروه تقسیم کرد متون همراه با زند (تفسیر پهلوی) و دیگر متون ساده همراه با دستورالعمل‌های خاص که برای اجرا در مراسم‌های آیینی به کار می‌رفتند. گلدنر متون یسنا ساده را از نظر خویشاوندی به دو گروه تقسیم کرد دست‌نویس‌های (C1 K11 LB2) را در یک گروه قرار داد و عقیده داشت که نسخه مادر آنها از ایران به هند رفته اما سنت آن متعاقباً هندی شده است و دست‌نویس‌های (H1 J6 L13) را در گروه دوم قرارداد که نسخه مادر آنها یک نسخه هندی بوده است. گلدنر فهرستی از دست‌نویس‌های یسنا ایرانی را تهیه کرد و در فهرست او سه دست‌نویس وندیداد ساده (Mf2) یسنا ساده (Mf1) و یسنا پهلوی (pt4) دیده می‌شود Cantera (2012:440). گلدنر در ویرایش کتاب *اوستا* خود از دست‌نویس‌های آیینی استفاده نکرد اگرچه او به سیزده دست‌نویس دسترسی داشت که شش تا از آنها دست‌نویس‌های آیینی عبادی بود. بعد از تحقیقات گلدنر و سترگارد مطالعات بر روی بخش‌های مختلف *اوستا* از جنبه‌های متفاوت تاریخی زبانی و دیگر جنبه‌ها ادامه یافت که هر کدام از این تحقیقات دریچه‌ای جدید بر روی دانش *اوستا* شناسی باز کرد. محققان هندی نیز تحقیقات گسترده‌ای بر روی دست‌نویس‌ها انجام دادند مانند مودی (۱۹۳۷) فصلی از کتاب خود را

¹ *Avesta The sacred Books of The Parsis*

به مراسم یسناخوانی به شیوه هندی اختصاص داد. کانگا (۱۹۶۲) و ده‌ابر خدمات ارزنده ای بر روی جمع‌آوری و معرفی دست‌نویس‌ها انجام دادند و اونوالا در کتاب خود به نام یسنا یک آیین بزرگ زرتشتی^۱ مراسم یسناخوانی را بر اساس دو دست‌نویس آنکلساریا و D90) ۹۰۵ مقایسه کرد و آنطور که در مقدمه کتاب خود بیان کرده است مراسم یسناخوانی را به روش هندی که موبدان در نوساری شهر کوچکی در گجرات انجام می‌دادند آورده است. در سال‌های اخیر آلبرتو کانتر بعد از چاپ مقاله «چند دست‌نویس نو یافته» کتایون مزداپور تحقیقات خود بر روی دست‌نویس‌های ایرانی شروع کرد و در سال ۲۰۱۲ فهرستی از دست‌نویس‌های ایرانی را به چاپ رساند که تعدادی از آنها دست‌نویس‌های آیینی یا عبادی است. /وستاشناس آلمانی که به خصوص بر روی یسنا و مراسم یسناخوانی کار می‌کند آلموت هینتزه است و یک مجموعه‌ای از یسنا همراه با خط و زبان پهلوی و سانسکریت معرفی کرده است. تحقیقات در ایران بوسیله کارهای مهدی دانش‌پژوه و علی منزوی شروع شد که یازده دست‌نویس را در جلد ۵ کتاب *فهرستگان نسخه‌های خطی ایران* معرفی کردند که این کتاب به کوشش مصطفی درایتی در سال ۱۳۳۰ به چاپ رسید. کار بر روی نسخه‌های خطی بوسیله ماهیار نوابی با همکاری جاماسب آسا ادامه یافت و یک مجموعه ارزشمند ۵۷ جلدی را با نام *گنجینه دست‌نوشته‌های پهلوی و پژوهش‌های ایرانی* در سال ۱۳۵۵ به چاپ رساندند. در سال‌های اخیر کار بر روی نسخه‌های خطی بوسیله کتایون مزداپور انجام شد و در مقاله‌ای به نام «چند دست‌نوشته نو یافته» به معرفی دوازده دست‌نویس پرداخت و به دنبال آن با گشایش بنیادی به نام بنیاد متون کهن کار بر روی دست‌نویس‌ها را گسترش داد.

توصیف دست‌نویس کرمان

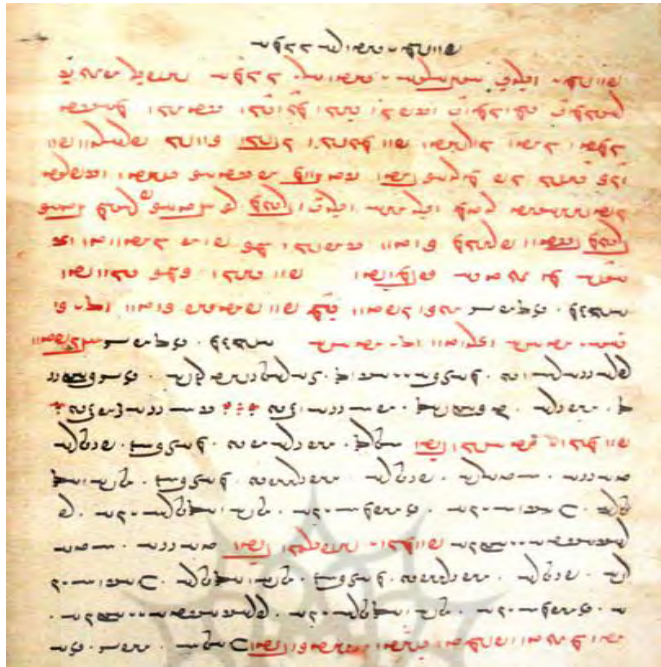
دست‌نویس کرمان دارای ۲۰۱ برگ در اندازه ۳۳×۱۹.۵ سانتیمتر است که برگ ۶۴ آن گم شده است. هر صفحه دارای ۱۹ سطر است و در هر دو طرف صفحه نوشته شده است

¹ *The Yasna: A Zoroastrian High liturgy*

و شماره‌گذاری نسخه به فارسی و به صورت عددی و در صفحاتی به صورت حروفی است. دست‌نویس کرمان دارای دو صفحه مصور است یکی در صفحه ۳۷ تصویری از یزشن‌گاه یعنی محل برگزاری مراسم را نشان می‌دهد که در آن جای قرار گرفتن هر یک از هشت موبدی که در گذشته این مراسم را انجام می‌دادند مشخص شده است. دیگر در صفحه ۸۲ قبل از شروع شدن یسن بیست و هشت است که تصویر بسیار زیبا از دو درخت کاج و سه درخت انار همراه با پرندگان کوچک دیده می‌شود. صفحاتی از نسخه تذهیب شده که یکی صفحه ۲۸ در ابتدای یسن ۹ (هوم یشت) و دیگری صفحه ۵۳ در ابتدای یسن ۱۹ (بغان یسن) است و در صفحاتی از نسخه تصاویری از پرندگان کوچک دیده می‌شود که مشابه آن در بسیاری از نسخه‌های دیگر آمده است.

این دست‌نویس به خط /وستا/ است که با جوهر سیاه نوشته شده و نیایش‌ها که در یزشن باید خواند و دستورهایی که هنگام برگزاری مراسم یسنا (نیرنگ) به کار گرفته می‌شود به خط و زبان پهلوی با جوهر قرمز نوشته شده است و در صفحاتی در بالای نوشته‌های پهلوی توضیحاتی به فارسی و با مداد سیاه با دست نوشته شده است که باید بعدها به آن اضافه شده باشد. بخش‌های بسیاری از یسنا برای نمونه (یسن ۹ و یسن ۱۹ و تمام گاهان) دارای سرعنوان است و این سرعنوان‌ها به خط و زبان پهلوی و با مرکب قرمز نوشته شده است. این نسخه با خط بسیار خوانا و با کمترین خط‌خوردگی نوشته شده و فاصله‌گذاری‌های نسخه با گذاشتن نقطه‌هایی است که در دیگر نسخه‌ها متداول و به دقت رعایت شده است. دست‌نویس کرمان یک آغازنوشت یا سرنگار و یک پایان‌نوشت دارد. سرنگار در اولین برگ نسخه و پایان‌نوشت در آخرین برگ نسخه قرار دارد. بر اساس سرنگار دست‌نویس یشت ویسپرد با نیرنگ رسته یزشنی خوانده شده است یعنی برای سرودن در مراسم یزشن (یسناخوانی) به کار می‌رفته است. کاتب آن دستوراسفندیار دستورنوشیروان دستوراسفندیار دستورادشیر آدرسیستانی و تاریخ کتابت آن ۱۱۸۲ یزدگردی برابر با ۱۲۲۸ هجری و ۱۸۱۳ میلادی است. درباره مضمون و نام دست‌نویس شامل متن یسنا و ویسپرد همراه با نیرنگ (دستورهای اجرای مراسم) به خط و زبان

پهلوی است یعنی یسنا همراه با ویسپرد و دیگر نیایش‌هایی که در یزشن باید خواند به ترتیبی که باید تلاوت کرد نوشته شده است و اصطلاحاً آن را یشت ویسپرد می‌نامند (مزداپور ۱۳۸۹: ۱۲). این دست‌نویس با سرنگار شروع می‌شود در آن توضیحات مختصری در باره بخشی از آداب اولیه برگزاری مراسم یسناخوانی مانند تعداد برسم و پراهوم و تعداد دعای اشم وهو و رفتن موبد به محل نگهداری آتش و دعای آتش آمده که به خط و زبان پهلوی نوشته شده است و سپس مقدمه و پس از آن یسن شروع می‌شود و آخرین برگه آن برابر با پایان سطر ۹ یسن ۷۲ است. در این دست‌نویس در کنار دستورهایی که به خط پهلوی است در لابه‌لای دست‌نویس یادداشت‌ها و دستورهایی دیده می‌شود که به خط فارسی و با مداد نوشته شده است برای مثال بخش‌هایی که باید به تنهایی و یا بوسیله هردو موبد خوانده می‌شده است با آوردن جملاتی مانند «زود و راسفی هردوخواندن» یا «زود و راسفی» و یا نوشته شده که «زود خاموش و راسفی تنها خواندن» و یا «از اینجا زود تنها بخواند» و یا «راسفی خاموش» در سراسر دست‌نویس دیده می‌شود. توضیحاتی آیینی در باره دعاهایی مانند برساد که با توجه به زمان مراسم باید خوانده و یا خوانده نمی‌شده است و یا توضیحاتی دیگر اضافه شده است (اگر پنجه کوچک باشد برسم پنجه کوچک یا اگر پنجه بزرگ باشد برسم پنجه بزرگ عمل شود). دیگر اینکه بخش‌هایی از جملات و دستورات که در دست‌نویس به خط و زبان پهلوی نوشته شده به فارسی برگردانده شده و برروی متن پهلوی نوشته شده است. یادداشت‌ها و توضیحاتی که در کل متن با مداد نوشته شده است و بعدها به آن اضافه شده نشان دهنده این است که موبد یا موبدان این دست‌نویس را در هنگام برگزاری مراسم یزشن به کار می‌بردند.

تصویر ۱: سرنگار (برگه ۱ دست‌نویس یشت ویسپرد)

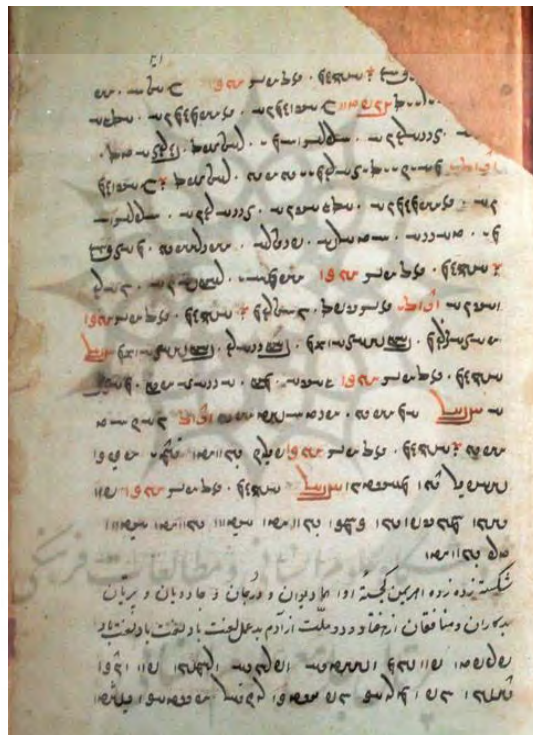
سرنگار به خط پهلوی نوشته شده است

Fol.1 r. pad nām ī dādār Ohrmazd
pad nām ī nērōg ayārīh ī dādār Ohrmazd weh abzonīg rāyōmand
xwarrōmand wespān yazdān mēnōgān ud gētīgān ud mahist humat
huxt huwaršt pad manišn ud gowišn kunišn frāron pad nēk yazišn xūb
murwāg- baxt nibištthēm abestāg yašt visperad jud-dēw-dād abag
nērōihā nērang barsom si o sē tāk parāhōm dō tāk barsom bastan
parāhōm kardan sahišn hamag frāz nehādan ud ān kas ke zudīh kunēd
pad yazdān kāmag bawēd ašem vohu ēk bār goftan dast pad pādīyāb
kardan o be gāh ātaxš šōdan o ātaxš ašem vohu sē bār goftan

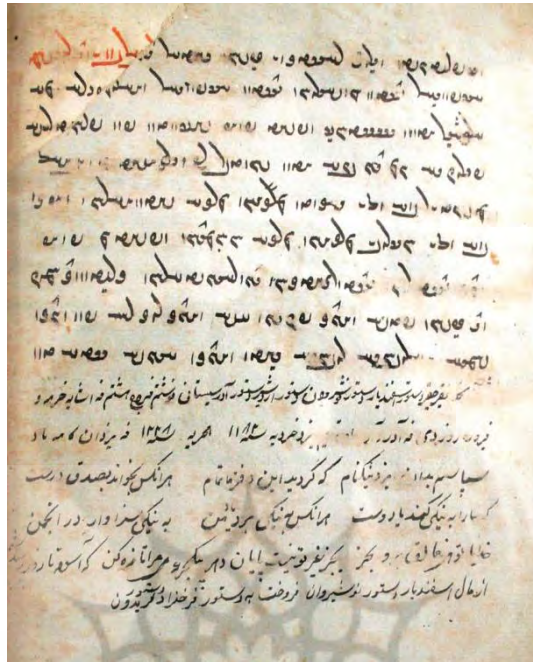
ترجمه فارسی

بنام دادار اورمزد

بنام نیروی یاری‌دهنده دادار اورمزد بهتر افزاینده بزرگیها [و] روشنیها [و] همه ایزدان مینو و گیتی و مهترین اندیشه نیک گفتار نیک [و] کردار نیک به اندیشه و گفتار [و] کردار درستی با نیک یزشنی خوب مروای بخت [آرزوی بخت خوب] نوشتم/وستا یشت ویسپرد جدیدیو همراه با نیرو نیرنگ برسم سی و سه تاک [و] پراهوم دو تاک برسم بستن [و] پراهوم کردن [برای] خشنودی فراز نهادن و آن کس که زودی [زوت موبد برگزارکننده مراسم] کند یزدان کام باد اشم وهو یک بار گفتن دست به پادیاب کردن و به گاه آتش شدن و برای [نیایش] آتش اشم وهو سه بار گفتن

تصویر ۲: پایان نگار (برگه ۲۰۱ دست‌نویس یشت و ویسپرد)

تصویر ۳: پایان نگار (برگه ۲۰۱ دست‌نویس یشت و ویسپرد)

پایان نگار به خط پهلوی و فارسی نوشته شده و از پایین برگه ۲۰۱ سمت راست شروع می‌شود و در برگه ۲۰۱ سمت چپ که آخرین برگه این نسخه است پایان می‌یابد. گوشه بالای سمت چپ برگه ۲۰۱ پاره و جدا شده است و در تصویر بالا بخشی از برگه ۲۰۰ نیز دیده می‌شود که در نگاه اول به نظر می‌رسد که به برگه ۲۰۱ اضافه شده ولی در اصل مربوط به برگه ۲۰۰ است).

پایان نگار

نوشته به فارسی

شکسته زده زده اهریمن گجسته و او دیوان و دروجان و جادویان و پریان و بدکاران و منافقان از هفتاد و دو ملت از آدم بدعمل لعنت باد لعنت باد لعنت باد

نوشته به پهلوی

*Fol. 201r. frazāft pad drōd ud šādīh ud farōxīh ud rāmišn pad nēk
dahišnīh xūb murwāg xūb xojestag rōzgār abestag yašt*

*Fol. 201v. wispared nērang ristag yazišn dādār Dastur? Asfandyār
Dastur Anōšīrwān Dastur Asfandyār wahrom Dastur? Ardašīr Adur ī
Sīstānīg nibišt frāz hištan pad farroxi ? pēruzīh rūz dēn māh Adur sāl
bar hazār o sad haštād o dō pas az 20 sāl bē ō Yazgird šāhān-šāh
šahryārān nāfag bē ō xosraw šāhān-šāh ohrmazdān nibišt-hēm frāz
(be ?) dastwarān ud dastwar-zādagān ud dēnrāyēnīdārān xwānēnd ud
āmōzēnd ud yazišn padīš kunēnd ud pačēn aziš kunēnd man rā pad
nēk nāmīh ud ahlawānīh ruwānī yād kunēd išān gētīg tan*

ترجمه فارسی

فرجام یافت با درود و شادی و فرخی و رامش و با دهشن نیک و مروای خوب و روزگار
خجسته / اوستای یشت و یسپرد با نیرنگ رسته یزشنی دادار... دستور؟ اسفندیار
دستورانوشیروان دستور اسفندیار و هرام دستور؟ اردشیر آدر سیستانی نوشت [و] فراز
هشتن به پیروزی و فرخی؟ روز دین [در] ماه آدر سال بر یک هزار و صد و هشتاد و دو
و بیست سال به [پس از] یزدگرد شاهان شاه شهریاران از نسل به [او] خسرو شاهان شاه
هرمزدان فرازنوشتم [که] دستوران و دستورزادگان و دین رهبران خوانند و آموزند و یزشن
بدان کنند و پچین ازش کنند و مرا با نیک نامی و اهلوانی [اشویی] روانی یاد کنند و
ایشان را گیتی تن [باد]

نوشته به فارسی

بنده حقیر دستور اسفندیار دستور نوشیروان دستور اردشیر دستور آدر سیستانی نوشتم
مورخ هشتم فه اشادیه خرم و فیروزی روز دی فه آدر ماه یزدگردیه سنه ۱۱۸۲ هجریه
سنه ۱۲۲۸ فه یزدان کامه باد

که گردید این دفتر ما تمام

سپاسم بدان یزد نیکنام

هر آنکس بخواند بصدق درست

که مارا به نیکی کند یا دوست

هر آنکس به نیکی برد یاد من

به نیکی سزاوار در انجمن

خدایا تویی خالق برویجر

بجز غیرتونیست پایان دهر

به یک جرعه‌ای مرا تازه کن

که آسود تا روز برسدش

از مال اسفندیار دستور نوشیروان فروخت به دستور فرخزاد دستور فریدون

نتیجه گیری

یشت ویسپرد کرمان یکی از سیزده دست‌نویس متعلق به مجموعه خانوادگی موبد رشید رستمی بوده که به موزه زرتشتیان کرمان اهدا شده است. این دست‌نویس داری متن کاملی است و در مقایسه‌ای که با/وستای گلدنر انجام گرفت تفاوت زیادی از نظرمتنی با آن ندارد و تقریباً یکسان است. دستور قرائت یا دستورهای اجرای آداب یزشن در این نسخه در مقایسه با یشت ویسپرد سروشیان بسیار کامل است. دست‌نویس کرمان به دلیل زمانی و زبانی و به دلیل محتوایی مناسب برای پژوهش بر روی مراسم یسنا است تاریخ کتابت این دست‌نویس ۱۱۸۲ یزدگردی برابر با ۱۸۱۳ میلادی است و دارای دستورهای اجرای آداب یزشن به شیوه کهن و به خط و زبان پهلوی است. دست‌نویس کرمان دارای ویژگی‌ای است که در بسیاری از دست‌نویس‌های دیگر دیده می‌شود و آن داشتن یادگارنامه است که این یادگارنامه مانند شناسنامه دست‌نویس شامل اطلاعات ارزشمندی در باره کاتب، تاریخ کتابت، هدف از کتابت و محل کتابت دست‌نویس را در اختیار ما می‌گذارد. دیگر اطلاعاتی که در یادگارنامه این دست‌نویس آمده مانند نام کاتب و شجره‌نامه او (دستور اسفندیار دستور نوشیروان دستور اردشیر دستور آدرسیستانی) و همچنین اطلاعاتی که درباره فروش دست‌نویس داده شده که این دست‌نویس متعلق به اسفندیاردستور نوشیروان بوده و به دستور فرخزاد دستور فریدون فروخته شده است. این اطلاعات موجب شناخت و آگاهی بیشتر ما از کاتبان و موبدان و خانواده آنها می‌شود و

مهم‌تر موجب آگاهی ما از سیرانتقال دست‌نویس‌ها است. دیگر اینکه در یادگارنامه این دست‌نویس شعری به فارسی نوشته شده که نشان‌دهنده گذر از یک دوران به دوران دیگر است. شعر از زمانی در دست‌نویس‌ها دیده می‌شود که خط فارسی در دست‌نویس‌ها به کار رفته است.

به طور کلی دست‌نویس‌های آیینی و عبادی یکی از مهمترین منابع برای شناخت مراسم و آیین‌های کهن هستند زیرا در دورانی نوشته شده‌اند که ما اطلاعات بسیار کمی از آن دوران داریم و دیگر اینکه یکی از مهمترین متون دینی هستند که این اطلاعات را باقی نگاه داشته‌اند. اطلاعاتی که ما از دست‌نویس‌های متفاوت بدست می‌آوریم بخش‌هایی از تاریخ و فرهنگ زرتشتی را روشن‌تر می‌کند بدین ترتیب شناخت و معرفی دست‌نویس‌ها اولین گام برای آشنایی با این مجموعه‌های ارزشمند است. دست‌نویس‌ها بر اساس موضوعی که دارند مانند یک سند تاریخی معتبر می‌توانند از جنبه‌های مختلف تاریخی فرهنگی زبانی و مذهبی مورد بررسی قرار گیرند و به دلیل زمانی حاوی اطلاعات دست‌اول هستند. پیدا شدن و معرفی دست‌نویس‌های جدید راه را برای تحقیقات جدید باز کرده است مانند بررسی روند تحولات مراسم یسناخوانی از شیوه کهن به شیوه ساده‌تر شده امروزی و یا بررسی مراسم یسنا بر اساس تفاوت متون نوشته شده در دست‌نویس‌های آیینی عبادی است. در برخی از دست‌نویس‌ها متن یسنا به تنهایی آمده است که برای نمونه می‌توان دست‌نویس یسنا ساده خاندان دستور مهربان را نام برد که دستور خواندن یسنا به پهلوی و فارسی است و در کتابخانه مجلس نگهداری می‌شود (مزدآپور ۱۳۸۷: ۶). در برخی دیگر متن یسنا همراه با ویسپرد است نمونه آن دست‌نویس سروشیان است که دستورهای خواندن یسنا به صورت فارسی و پهلوی است و دست‌نویس دستور آدرسیستانی است که در این مقاله معرفی شد که دستورهای خواندن یسنا به پهلوی است. در دست‌نویس‌هایی متن یسنا و ویسپرد همراه با وندیداد است که نمونه آن دست‌نویس اهدایی رستم خدابخش است که در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می‌شود که دارای دستورهای خواندن به پهلوی است. تفاوت متن در این سه نمونه

معرفی دست‌نویس یشت ویسپرد از مجموعه اهدایی موبد رشید رستمی ۱۹۳

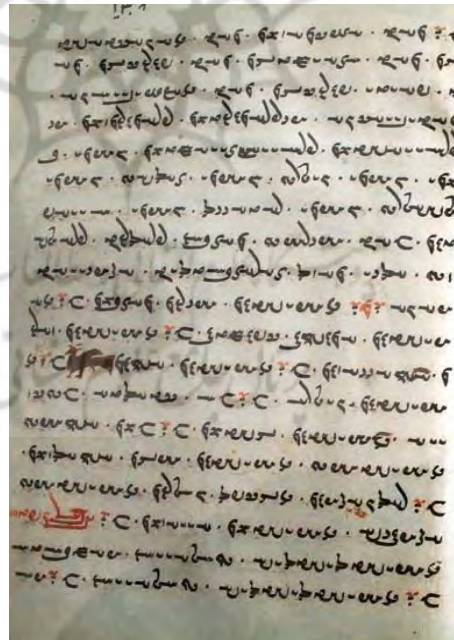
ذکرشده و بررسی دستورالعمل‌های خواندن یسنا (نیرنگ) در این سه نوع دست‌نویس نیاز به بررسی دارد. موضوع دیگر تفاوت زمانی و تفاوت زبانی دست‌نویس‌ها است و اینکه آیا این تفاوت‌ها بر روی دستورهای خواندن یسنا اثر داشته است برای مثال دست‌نویس وندیداد فریدون مرزبان به تاریخ ۹۷۶ یزدگردی و نیرنگ آن به خط پهلوی و دست‌نویس دستور فرود دستور آبادان به تاریخ ۱۱۹۲ یزدگردی و نیرنگ به خط فارسی و دست‌نویس دستور مهربان به تاریخ ۱۲۴۳ و نیرنگ آن به خط فارسی است که یک فاصله زمانی دو قرن و نیم را نشان می‌دهد. معرفی و شناخت و بررسی دست‌نویس‌ها به ما کمک می‌کند تا موضوعاتی که هنوز برای ما مبهم است روشن تر شود.

تصویر ۴: جایگاه موبدان در هنگام برگزاری مراسم یسنا (برگه ۳۷ دست‌نویس یشت و ویسپرد)

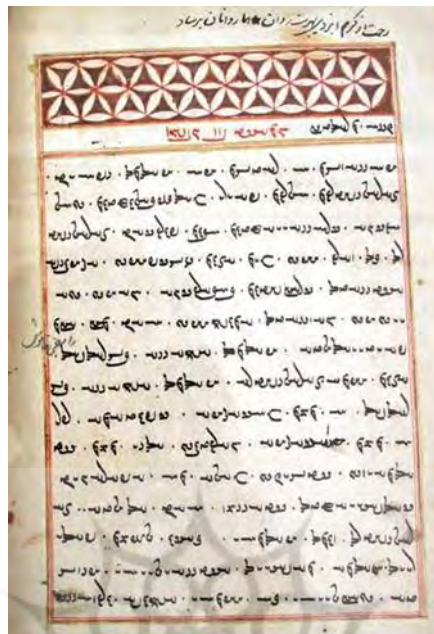

تصویر ۵: ابتدا یسن ۲۸ (برگه ۸۲ دست‌نویس پشت و ویسپرد)

تصویر ۶: بخشی از یسن ۴۹ (برگه ۱۲۷ دست‌نویس پشت و ویسپرد)

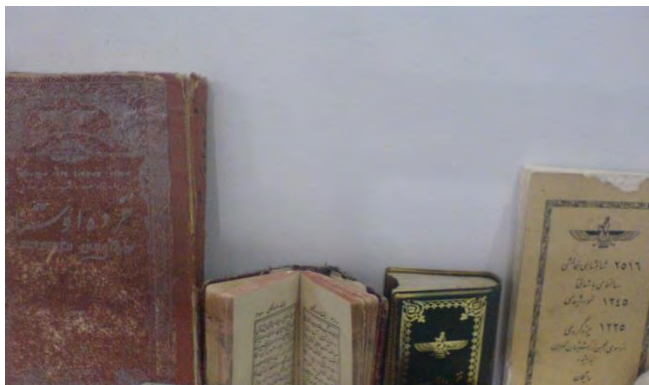
معرفی دست‌نویس یشت و ویسپرد از مجموعه اهدایی موبد رشید رستمی ۱۹۵

تصویر ۷: ابتدا یسن ۹ (برگه ۲۶ دست‌نویس یشت و ویسپرد)

تصویر ۸: دست‌نویس یشت و ویسپرد در محل نگاهداری در موزه کرمان

تصویر ۹: بخشی از مجموعه اهدایی موبد رشید رستمی در موزه کرمان

کتابنامه

برادران، زهره (۱۳۹۴، ۸، ۲۶) مصاحبه شخصی با موبد مهربان فیروزگری درباره مراسم یسنا به شیوه کهن وامروز در آدریان تهران.

دست‌نویس زند یشت و سفرده و یشت رفتون همراه با آداب نیرنگ دینی دستور نامدار ۱۲۶۲ یزدگردی برابر با ۱۸۹۳ میلادی، بمبئی.

دست‌نویس ف ۱۱ و ندیداد ویسنا و ویسپرد (دستورهای دینی به پهلوی) (۱۳۵۵) از گنجینه دست‌نویس‌های پهلوی و پژوهش‌های ایرانی به کوشش یحیی ماهیار نوابی و کیخسرو جاماسب آسا شیراز: دانشگاه پهلوی. ش ۳۲.

مزداپور، کتایون (۱۳۸۷). «چند دست‌نویس نو یافته ی اوستا». نامه ایران باستان. س ۸، ش ۱ و ۲، صص ۳-۱۹.

مزداپور، کتایون (۱۳۸۹). یسنا و ویسپرد (یشت و سفرده). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

Cantera, A. (2012). "Why do we Really Need a New Edition of the Zoroastrian Long Liturgy". *The transmission of the Avesta*. Wiesbaden: Harrassowitz. pp.439-477.

Yašt-e visperad

Zohreh Baradaran*

The present paper describes a manuscript of the Yašt-e visperad, belongs to Mobed Rashid Rostami's family collection and is kept in the Zoroastrian Museum in Kerman. The scribe of this manuscript has mentioned content as "Yašt-e visperad with nērang", the type manuscript for Yasna ceremony. The manuscript was written by Dastur Asfandyār Dastur Anōširwān Dastur Asfandyār Wahrom Dastur Ardašīr Adur ī Sīstānīg on the day dēn of the month Adur AY1182 (=1813 CE). Yasna ceremony is one of the oldest Zoroastrian religious rituals. Our main source for the Yasna reading ceremony is the Avestan manuscripts which were written and collected by the clergies throughout history. These manuscripts have been used by the clergies as working tools for performing the Yasna ceremony. Manuscripts are one of the best sources through which one can follow the ancient form of reading Yasna and its historical process and developments, as well as the change of writing tradition from Pahlavi to Persian. The purpose of this paper is to identify and introduce the Kerman manuscript, Yašt-e visperad, and to explain and analyze the structure and content of this manuscript which was used for reading in Yasna ceremony. The research method that used in this study is the method of document research, which is used to recognize manuscripts as a historical document and is based on the knowledge of various aspects of the manuscript, which includes the knowledge of linguistic and writing features such as the type of scrip, the language of the text, the content, the subject of the copy, the margins, the notes, and the colophon. The recognition of the physical and appearance characteristic such as the type of paper, the type of cover, the composite type, the page number, the registration number, and the retrieval number. And also the artistic features of the manuscript, such as the presentation of the copy and decoration and illuminations.

Key words: *Avesta*- Yašt-e visperad; Yasna ceremony; kerman zoroastrian museum; manuscript.

* PhD in Iranian studies from George-August University Goettingen, Germany
baradaran_zohreh@yahoo.com

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی